

Η Ιστορία του Ελληνικού Φαρμακείου από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους

Πανταζόγλου Ευαγγελία και Χατζηπαύλου-Λίτινα Δήμητρα

Εργαστήριο Φαρμακευτικής Χημείας, Τμήμα Φαρμακευτικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 54124

Corresponding Authors:

 DOI: 10.60988/p.v37i3.100

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:
Φαρμακείο, Ιστορία,
Ελληνικό κράτος, Ελληνική
Επανάσταση

ARTICLE INFO:

Received: January 30, 2025

Revised: March 20, 2025

Accepted: April 30, 2025

Available on line: September 30, 2025

ABSTRACT

Ο πρωταρχικός ρόλος του φαρμακοποιού ως επιστήμονα υγείας στην εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου αλλά και του φαρμακείου ως χώρου παροχής υπηρεσιών πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, συνάθροισης και κοινωνικής συζήτησης, έχει επιβεβαιωθεί και αναγνωρισθεί από την ελληνική κοινωνία διαχρονικά. Τα παραπάνω αποτέλεσαν την αιτία για την έρευνα, τη συλλογή, την αξιολόγηση και την παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης του ελληνικού φαρμακείου μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η έρευνα προσπαθεί να συγκεντρώσει και να αναλύσει με την βοήθεια της βιβλιογραφίας, την ιστορία του ελληνικού φαρμακείου ως μέρος της κοινωνικής-πολιτιστικής ιστορίας του ελληνικού κράτους και της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Η ιστορία της φαρμακευτικής επιστήμης και η καθημερινότητα των φαρμακείων τον 19ο, 20ο αιώνα και το πρώτο τέταρτο του 21ου αιώνα, παρουσιάζονται με χαρακτηριστικά παραδείγματα, αξιοποιώντας βιβλιογραφικές πηγές.

* CORRESPONDING AUTHORS:

Πανταζόγλου Ευαγγελία,
pantazog@pharm.auth.gr;
Χατζηπαύλου-Λίτινα Δήμητρα,
hadjipav@pharm.auth.gr

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να συγκεντρωθούν, να αναλυθούν και να διασωθούν εκείνες οι πληροφορίες που σχετίζονται με την ιστορία του ελληνικού φαρμακείου

ως μέρους της κοινωνικής-πολιτιστικής κληρονομιάς του ελληνικού κράτους και της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας ιστορικά από την ίδρυση του μέχρι σήμερα. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι φαρμακοποιοί συ-

νεισέφεραν σημαντικά στην *Επανάσταση*, τόσο σε επιστημονικό επίπεδο αλλά και σε αγωνιστικό με οικονομική υποστήριξη του αγώνα και την περίθαλψη των αγωνιστών.

Ιστορικά, γίνεται μια πρώτη καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης με χαρακτηριστικά παραδείγματα, αξιοποιώντας βιβλιογραφικές πηγές την ίδρυση φαρμακείων τον 19ο, 20ο αιώνα και το πρώτο τέταρτο του 21ου αιώνα στην Αθήνα, στην Θεσσαλονίκη, στο Ναύπλιο και σε νησιά με σημαντικό στην ιστορία της Ελλάδας (Ύδρα, Σύρος) όπως και ο ρόλος των γυναικών φαρμακοποιών.

Κατά τα πρώτα έτη της ίδρυσης του Ελληνικού Κράτους η ίδρυση φαρμακείων δεν απαιτούσε ιδιαίτερες προϋποθέσεις. Από το 1834 όμως εκδόθηκαν Βασιλικά Διατάγματα και περιορισμοί για την άσκηση του φαρμακευτικού επαγγέλματος και ανάλογα και με την εκάστοτε περίοδο στο φαρμακευτικό τομέα ελήφθησαν διάφορα νομοθετικά μέτρα που διαμόρφωσαν το πλαίσιο λειτουργίας τους. Χαρακτηριστικό της νομοθεσίας της λειτουργίας των φαρμακείων και της άσκησης του επαγγέλματος του φαρμακοποιού στην Ελλάδα είναι η μη κωδικοποιημένη της μορφή. Στη διάρκεια της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι διάφορες διατάξεις ήταν διάσπαρτες σε διάφορα νομοθετήματα από το βάθος του χρόνου μέχρι και σήμερα.

Το φαρμακείο στην Ελλάδα έχει επιδείξει πολυποικίλο και σημαντικό ρόλο με την πάροδο του χρόνου. Διαχρονικά οι Έλληνες φαρμακοποιοί πολλές φορές υποκατέστησαν την πρωτοβάθμια περίθαλψη, όπως και πρόσφατα στη διάρκεια της πανδημίας του covid 2020.

Η θέσπιση του πληθυσμιακού μέτρου για την ίδρυση φαρμακείου βοήθησε στην διασπορά των φαρμακείων σε όλη την Ελλάδα, ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα νησιά, τα οποία ενσωματώνονταν σταδιακά στο ελληνικό κράτος.

2. Μεθοδολογία

Στην προσέγγιση του θέματος για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν βιβλιογραφικές πηγές από την Εθνική Βιβλιοθήκη, το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας, το Φαρμακευτικό Μουσείο Θεσσα-

Εικόνα 1: Εσωτερικό φαρμακείου (αρχές 20ού αιώνα) του Σταμάτιου Κρίνου(πηγή Τα Αθηναϊκά)

λονίκης, τον Πανελλήνιο Φαρμακευτικό Σύλλογο, σε συνεργασία με τους κατά τόπους συλλόγους και τις βιβλιοθήκες των ελληνικών πανεπιστημίων. Φαρμακευτικές περιοδικές εκδόσεις έδωσαν στοιχεία για την καθημερινότητα των φαρμακείων.

3. Αποτελέσματα - Συζήτηση

3.1 Τα πρώτα σημαντικά φαρμακεία της Ελλάδας

Όταν απελευθερώθηκε το **Ναύπλιο**, εγκαταστάθηκαν στην απελευθερωμένη χώρα, πολλοί επιστήμονες και ιατροί. Στην πόλη αυτή παρουσιάστηκε ο μεγαλύτερος αριθμός φαρμακείων, καθώς ήταν η Πρωτεύουσα της Επαναστατημένης Ελλάδας και όντας το πρώτο πολιτικό, στρατιωτικό και εμπορικό κέντρο της χώρας, συγκέντρωνε εκτός από τις Διοικητικές και Στρατιωτικές Αρχές και μεγαλύτερο πληθυσμό από τις άλλες πόλεις¹.

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια στο Ναύπλιο και τον εμφύλιο πόλεμο οι Μεγάλες Δυνάμεις επενέβησαν και όρισαν Βασιλιά της Ελλάδας τον Όθωνα με μεταφορά της πρωτεύουσας στην **Αθήνα** το 1834, οπότε μεταφέρθηκαν εκεί και οι υπηρεσίες. Αυτό οδήγησε την ίδρυση στην Αθήνα πολλών φαρμακείων που έμειναν γνωστά μέχρι σήμερα.

Ο **Σταμάτιος Κρίνος**, ένας από τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών ιδρύει το 1836 φαρμακείο στην Αθήνα.² Το 1860 είναι η αφετηρία έναρξης της ιστορίας του φαρμακείου του **Γερολυμάτου**. Σημείο

Εικόνα 2: Το φαρμακείο του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκι, στην οδό Εγνατία, που ήταν στέκι λογοτεχνών και ζωγράφων

Εικόνα 3: Το Φαρμακείο Ζωγράφου όταν η οδός Μοναστηρίου ονομαζόταν Εγνατία

αναφοράς αποτέλεσε και το φαρμακείο του **Μπακάκου** (1917).³

3.2 Φαρμακεία στη Θεσσαλονίκη

Παρά το γεγονός της ενσωμάτωσης της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος επίσημα το 1912, από το 1887 καταγράφεται η παρουσία Ελληνικού Φαρμακείου στην πόλη. Την ίδια χρονιά ιδρύεται φαρμακείο και φαρμακαποθήκη στη διασταύρωση των οδών Εγνατία και Αγίας Σοφίας από τον Γαβριήλ Πεντζίκη. Τη λειτουργία του φαρμακείου συνέχισε ο υιός του, Νίκος Γ. Πεντζίκης, και το φαρμακείο συνεχίζει τη λειτουργία του στις μέρες μας από άλλους φαρμακοποιούς.⁴

Από τα γνωστότερα φαρμακεία της Θεσσαλονίκης ήταν το φαρμακείο Ζωγράφου. Ο Ζωγράφος φοίτησε στην Κωνσταντινούπολη και μετά εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1891 ιδρύοντας το φαρμακείο «Ιπποκράτης» στην οδό Εγνατία. Στο φαρμακείο αυτό όπως και σε άλλα την περίοδο του αγώνα γινόταν και συναντήσεις αγωνιστών και τυχαιαν περίθαλψη τραυματίες πατριώτες.⁵

3.3 Φαρμακεία στη νησιωτική Ελλάδα

Ένα από τα παλαιότερα φαρμακεία που λειτουργούν ακόμα στην **Ύδρα** είναι το φαρμακείο που ίδρυ-

σε το 1890 ο Ευάγγελος Ραφαλιάς. Το συγκεκριμένο φαρμακείο αποτελεί μνημείο πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής παράδοσης, αφού δεν έχουν γίνει επεμβάσεις στο κτίριο και η επίπλωση παραμένει η αρχική. Αξιοσημείωτος είναι και ο δεύτερος χώρος του φαρμακείου, όπου παλιότερα διεξάγονταν ιατρικές εξετάσεις. Επίσης, υπάρχει πλούσια συλλογή από πορσελάνινα και γυάλινα βάζα, σκεύη, εργαλεία και εκδόσεις φαρμακευτικών βιβλίων.⁶

Η ίδρυση του ελληνικού κράτους συμπίπτει με την οικονομική ανάπτυξη της Ερμούπολης στη Σύρο. Στην απογραφή του 1828 καταγράφονται 10 φαρμακοπωλεία.⁷ Το φαρμακείο του Νίκου Κωβαίου ιδρύθηκε το 1837. Μπορεί να μην είναι το πρώτο αλλά σίγουρα είναι το μακροβιότερο φαρμακείο της Σύρου, αφού λειτουργεί μέχρι και σήμερα. Σήμερα ο Νίκος Κωβαίος, που ανέλαβε το φαρμακείο το 1971, διατηρεί τον χώρο όπως ήταν τότε, μετατρέποντας το σε ένα πολύ όμορφο μουσείο διατηρώντας την ιταλική επίπλωση του 1837. Εκεί βρίσκεται και έχει διασωθεί μεγάλη συλλογή σκευών και εργαλείων, σπάνια βιβλία και εγχειρίδια φαρμακευτικής

3.4 Γυναίκες φαρμακοποιοί

Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2021 (ΠΦΣ) σε σύνολο 11.000 φαρμακοποιών στην Επικράτεια οι γυναίκες

Εικόνα 4: Εξωτερική άποψη του φαρμακείου Ραφαλίας όπως είναι σήμερα (από τον ιστότοπο του φαρμακείου)

φαρμακοποιοί είναι περίπου 7.000

Πρώτη Ελληνίδα φαρμακοποιός είναι η Πολύμνια Παναγιωτίδου από την Ευδοκιμούπολη, που έλαβε πτυχίο φαρμακοποιού το 1899.⁸ Φοίτησε στο Αρσάκειο και πήρε αρχικά το πτυχίο της δασκάλας. Συνέχισε όμως τις σπουδές της και ήταν η πρώτη γυναίκα που γράφτηκε στην Φαρμακευτική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου των Αθηνών το 1895, που ονομαζόταν Φαρμακευτικό Σχολείο. Ήταν επίσης από τις πρώτες γυναίκες που φοιτούσαν σε ελληνικό Πανεπιστήμιο. Αποφοίτησε το 1898 και ήταν η πρώτη γυναίκα που είχε άδεια φαρμακοποιού αλλά και η πρώτη Ελληνίδα ιδιοκτήτρια φαρμακείου. Στην αρχή εργάστηκε στο φαρμακείο του νοσοκομείου Ευαγγελισμού, όταν όμως πληροφορήθηκε ότι ο μισθός της θα ήταν κατώτερος από τον αντίστοιχο του άνδρα φαρμακοποιού παραιτήθηκε. Στη συνέχεια ίδρυσε φαρμακείο στην Αθήνα. Ήταν όμως εξαιρετικά άτυχη, γιατί μόλις ένα μήνα από την έναρξη λειτουργίας του φαρμακείου της αρρώστησε από τύφο και έφυγε από τη ζωή στις 21 Ιανουαρίου 1900.⁹

Η πρώτη γυναίκα φαρμακοποιός στη Θεσσαλονίκη ήταν η Ανδρονίκη Καμέσα, που είχε φοιτήσει στο πανεπιστήμιο Αθηνών και άνοιξε φαρμακείο στην οδό Τσιμισκή το 1923, το οποίο όμως δεν λειτουργεί πλέον.

4.Συμπεράσματα

Από την έρευνα προκύπτει ότι η ιστορία των φαρμακείων στην Ελλάδα έχει στενή σύνδεση με τις ιστο-

Εικόνα 5: Το εξωτερικό του φαρμακείου Κωβαίου από τον ιστότοπο του φαρμακείου Κωβαίου

ρικές εξελίξεις της χώρας. Η ανάπτυξή τους συνδέεται με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, την ανάπτυξη των πόλεων, και τις κοινωνικές αλλαγές, όπως η συμμετοχή των γυναικών στην επαγγελματική ζωή.

Με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, η δημιουργία φαρμακείων ήταν αναγκαία για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών των νέων πόλεων. Η θέσπιση του πληθυσμιακού μέτρου για την ίδρυση φαρμακείου βοήθησε στην διασπορά των φαρμακείων σε όλη την Ελλάδα. Έτσι, παρά τη γεωγραφική απομόνωση, φαρμακεία εμφανίζονται και στα νησιά της Ελλάδας, όπως το φαρμακείο του Ραφαλίας στην Ύδρα, που ιδρύθηκε το 1890, και το οποίο αποτελεί μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς και συνεχίζει τη λειτουργία του μέχρι σήμερα.

Τα φαρμακεία στην Ελλάδα, πέρα από την προσφορά τους στην υγειονομική περίθαλψη, διαδραμάτισαν και πολιτιστικό ρόλο στην ανάπτυξη των πόλεων και της κοινωνίας, ενώ η σταδιακή ένταξη των γυναικών στον κλάδο των φαρμακοποιών αναδεικνύει την πρόοδο που σημειώθηκε στην ισότητα των φύλων στην Ελλάδα.

Ευχαριστίες

Πολλές ευχαριστίες στον Πανελλήνιο Φαρμακευτικό Σύλλογο, αλλά και στους κατά τόπους

Φαρμακευτικούς Συλλόγους της Ελλάδας, που συμμετείχαν ενεργά, τόσο με την απάντηση των ερωτηματολογίων όσο με τη χορήγηση στοιχείων και πληροφοριών για τα φαρμακεία-μέλη τους

Πολύ σημαντική στην έρευνα αυτή ήταν η βο-

ήθεια του έφορου του φαρμακευτικού Μουσείου κ. Νικόλτσίου Βασιλείου και του υπεύθυνου κ. Νικόλτσίου Νικολάου, για το χρόνο και το υλικό που διέθεσαν στο Φαρμακευτικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, το οποίο είναι πηγή γνώσεων και πληροφοριών για το ελληνικό φαρμακείο. □

The history of the Greek pharmacy after the establishment of the Greek State

Pantazoglou Evaggelia and Hadjipavlou-Litina Dimitra

School of Pharmacy, Aristotle University of Thessaloniki
University Campus, 54124, Thessaloniki, Greece

KEYWORDS: Pharmacy,
History, Greek State, Greek
Revolution

*** CORRESPONDING
AUTHORS:**

Pantazoglou Evaggelia,
pantazog@pharm.auth.gr;
Hadjipavlou-Litina Dimitra,
hadjipav@pharm.auth.gr

ABSTRACT

The primary role of the pharmacist as a health care scientist and of the pharmacy as a place where primary health care services are given has been confirmed and recognized by the Greek society throughout time. It has been the reason for the research, collection, evaluation and presentation of pharmacy within the historical framework of the Greek State. This research tries to collect information and to analyze the history of the Greek pharmacy in Greece after the establishment of the Greek State. The history of Pharmaceutical Science, the establishment, the development and the daily life of pharmacies in the 19th, 20th and the first quarter of the 21st century are presented with characteristic examples, using bibliographical sources.

Βιβλιογραφία

1. Παπαγεωργίου Ιωάννου Κ (1973). Η συμβολή των Φαρμακοποιών εις τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, Αθήνα, σ.27
2. Κρίνος Δ (2005). Η Αληθινή Ερμούπολις επαγωγικώς ...Μια άλλη γνωριμία με τη Σύρα, εκδ.Ακτίνα-Ν.Ψιλόπουλος σ.263
3. Φαρμακεία της Ελλάδος, (2002). Έκδοση του Ομίλου Εταιρειών Γερολυμάτου, Αθήνα, σ. 54, σ. 129
4. Γρηγορίου Αλέξανδρος (2015). Φαρμακοποιοί και Φαρμακεία της Θεσσαλονίκης στην περίοδο 1872-1912, Πρακτικά διεπιστημονικού συμποσίου Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΟΥ 1912, Θεσσαλονίκη, σ.351
5. Κοκκαλίδου-ΝαχμίαΝίνα (1998). Παλιά Θεσσαλονίκη και Ιστορική διαδρομή τη ΔΕΘ, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη
6. Ιστότοπος Φαρμακείου Ραφαλιά : <https://www.rafalias.com>
7. Αμπελάς Τ(1998). Ιστορία της Νήσου Σύρου, Εν Ερμούπολει Σύρου 1874, επανέκδοση 1998
8. Εμμανουήλ Ι. Εμμ. (1948). Ιστορία της Φαρμακευτικής, Αθήνα
9. Ιστότοπος Αρσάκειου (2018). <https://history.arsakeio.gr/index.php/2018-07-13-09-47-16/178-polymnia-panagiotidou-arsakeiada-i-proti-ellinida-farmakopoios>